

Salih TUR*

Ayşe Hümeysra SÜZEN**

NAZIM HİKMET'İN SOSYALİST ARAP ŞAİRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ÖZET

1902 yılında Selanik'te dünyaya gelen Nazım Hikmet, çocukluğunun bir kısmını Halep'te geçirmiştir. Hem bu topraklarda bulunmuş olmasının hem de sosyalist hayat felsefesinin etkisiyle Anadolu için olduğu kadar Ortadoğu coğrafyasına ve bu coğrafyada yaşayan insanların toplumsal sıkıntılarına karşı da duyarlı olmuştur. Onun bu hayat görüşü doğrultusunda ortaya koyduğu eserleri sosyalist realizmin (toplumcu gerçekçiliğin) özgün ve önemli birer örneği haline getirmiştir. Bu hayat görüşü ve bakış açısıyla açlık, sömürü, baskı vb. sıkıntıları eserlerinde çokça dile getiren Nazım Hikmet, özellikle 1. Dünya Savaşı sonrasında bu sıkıntıları yaşayan Arap toplumlarında da tanınmaya başlamıştır. Nazım Hikmet, Arap entelektüeller tarafında daha önce tanınmış olsa da ilk kez 1952 yılında şiir çevirilerinin yayınlanmasıyla Arap edebiyatı dünyasına girmiştir. 2000'lerden sonra ise Arap dünyasındaki tanınırlığı artmış, adına bilimsel toplantılar düzenlenmiştir. Nazım'ın eserlerine yansıttığı sosyalist ve mücadeleci hayat görüşü, önemli bazı Arap şairlerinin eserlerine de yansımıştır. Bu çalışmada Nazım Hikmet'in sosyalist realist bakış açısının Arap toplumlarındaki yansımaları ve Arap şairlerin eserlerinde görülen Nazım Hikmet etkileri ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Nazım Hikmet, Sosyalist Arap Şairleri, Çağdaş Arap Edebiyatı, Türk Edebiyatı

THE INFLUENCE OF NAZIM HIKMET ON SOCIALIST ARAB POETS

ABSTRACT

Nazım Hikmet spent part of his childhood in Aleppo. Influenced by both his experiences in these lands and his socialist worldview, he was sensitive not only to Anatolia but also to the broader Middle Eastern geography and its social problems. Throughout his life, he remained committed to his socialist ideals, making his works important examples of socialist realism. Especially after World War I, Nazım portrayed the suffering of Arab peoples—hunger, colonization, and oppression—in his poetry. His works contributed to the spread of socialist realism in Arab literary circles. In 1952, a translated poem of his entered Arabic literature for the first time, deeply resonating with young readers seeking hope. Following the 2000s, his popularity in the Arab world continued to grow, with academic conferences held in his honour. Nazım's writing reflects a universal humanism that transcends national boundaries. Through the lens of Arab poets inspired by his pursuit of happiness and freedom for all people, we see his courage, ideals, patriotism, and devotion. After his death, many Arab poets wrote elegies for him. This study examines the development of Nazım Hikmet's social realist outlook, its manifestation in his works, and its impact on Arab poetry and society.

Keywords: Nazım Hikmet, Socialist Arab Poets, Modern Arabic Literature, Turkish Literature.

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Şanlıurfa/Türkiye. E-posta: stur@harran.edu.tr / Prof. Dr., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Eastern Languages and Literatures, Division of Arabic Language and Literature, Şanlıurfa/Türkiye. E-mail: stur@harran.edu.tr

** Sorumlu yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Şanlıurfa/Türkiye. E-posta: ahsuzen@harran.edu.tr / Corresponding author, Asst. Prof., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Eastern Languages and Literatures, Division of Arabic Language and Literature, Şanlıurfa/Turkey. E-mail: ahsuzen@harran.edu.tr

Giriş

Edebiyat, gerek şiir gerek nesir olsun tüm türleriyle tarih boyunca toplumlar üzerinde etkili olmuştur. Bu etkinin farkına varan erk sahipleri, kendi erklerini pekiştirmek, ideolojilerini yaymak için edebiyatı bir araç olarak kullanmayı ihmal etmemişlerdir. Bu arada edebiyat, oluştuğu sosyolojik yapı içerisinde çeşitli akımlara ayrılarak şekillenmiştir. Bu akımlar arasında 19. yüzyılda tüm dünya edebiyatını ve sanatın tüm dallarını etkileyen sosyalist realizm veya bir başka ifadeyle toplumcu gerçekçilik ön plana çıkmıştır. Toplumcu gerçekçilik Marksist estetiğin ikinci devresi olarak da bilinmektedir (Kacıroğlu, 2016, s. 31).

1934'te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresi'nde Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisini sanat ve edebiyatta en iyi şekilde yansıtabilecek olan anlayışın toplumcu-gerçekçilik olduğu konusunda bir uzlaşıya varılmıştır (Marx vd., 1990, s. 235).

1934'te Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda toplumcu gerçekçilik, Sovyetler Birliği'nin resmi sanat anlayışı ve görüşü olarak kabul edilmiştir (Tagızade, 2006, s. 18). Böylece edebiyatçılardan da sosyalist devrime hizmet eden, toplumcu anlayışı temel alan bir edebi düşüncenin oluşturulması istenmiştir. Nitekim 1905 yılında Rusya'daki Bolşevik gazetelerinden bir olan Novaya Zin'de yayımlanan Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı başlıklı yazısında Lenin, edebiyatın, bir zümrenin kâr aracı değil, işçi sınıfının sözcüsü olması gerektiğini dile getirmiştir (Marx vd., 1990, s. 235).

Toplumun sosyalist hedefler doğrultusunda dönüştürülmesi ile sanat etkinlikleri arasında sıkı bir bağın varlığına inanan Lenin; Marks ve Engels'in "sanatta yanlılık" adını verdikleri ilkeyi "parti sanatı ve edebiyatı" biçimine dönüştürmüştür. Lenin'e göre sanat, burjuva sınıfının sözcülüğünü yapmaktadır. Oysa olması gereken, sanat ve edebiyatın, toplumun büyük bir bölümünü teşkil eden sınıfa hizmet etmesi ve onların sözcülüğünü yapmasıdır. Böylece devletin resmî sanat görüşü olarak kabul edilen toplumcu gerçekçilik, sanata ve sanatçıya ideolojik açıdan çeşitli görevler yüklemiştir (Kacıroğlu, 2016, s. 32). Ayrıca Edebiyatın işlevi ve görevi hakkında bilgi verirken de burjuva edebiyatı anlayışına karşı çıkar (Marx vd., 1990, s. 235).

Sovyet Rusya'dan sonra toplumcu gerçekçilik, kısa sürede diğer ulusların edebiyatını da etkilemiştir (Kacıroğlu, 2016, s. 28). Bu etkiden hem Türk edebiyatı hem de Arap edebiyatı kendine düşen payı almıştır. Türk edebiyatında Nazım Hikmet bu ideolojinin öncüsü olurken, Arap edebiyatında Abdulvahhab el-Beyâfi, Semih el-Kâsım gibi sanatçılar toplumcu gerçekçilik ideolojisini benimsemişlerdir.

Nazım Hikmet ve Sosyalist İdeolojisi

Toplumcu gerçekçilik, kısa zamanda diğer milletlerin sanat ve edebiyat anlayışlarını etkisi altına almıştır. Türk edebiyatı üzerinde de Cumhuriyet sonrası dönemde çoğu yazar ve sanatçının bu anlayışa yönelmesiyle etkisini göstermiştir. Özellikle 1940 kuşağı olarak nitelendirilen şairler, sosyalist dünya görüşünü benimseyerek şiirlerinde siyasî temelli bir mücadele zemini yaratmışlardır (Kacıroğlu, 2016, s. 30). Bu şairlerin başında Nâzım Hikmet gelmektedir. Nazım, şiirlerinde toplumsal konuları işlerken benimsediği sosyalist realist şiir anlayışının altında, SYB Kongresinde alınan kararlar örtüşen bir bakış açısı yatmaktadır. Nitekim Nâzım Hikmet'in edebi hayatının erken dönemlerinde yazmış olduğu Yeni Sanat, Ayağa Kalkın Efendiler ve Aydınlikçılar adlı şiirleri toplumcu gerçekçilik bağlamında birer edebiyat manifestosu niteliğindedir (Erol & Taş, 2017, s. 56).

Nazım Hikmet, Anadolu'da sosyalizm düşüncesinin temelini atan geleneksel sol kuşağın bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Kacıroğlu, 2016, s. 39). Onun sosyalist fikirleri de ilk kez Anadolu'dayken yeşermeye başlar. Nitekim önce Ankara'da, sonrasında ise Bolu'da öğretmenliği esnasında yaptığı gözlemlerin ve buralarda tanıştığı sosyalistlerin etkisiyle sosyalist anlayışa olan ilgisi daha da artmıştır (Leontiç, 2012, s. 267).

Sosyalist gerçekçiliğin Türk edebiyatındaki temsilcisi olan Nazım Hikmet'in sanatını, Anadolu insanının içinde bulunduğu sosyal gerçeklik hakkında bilinçlenmesi, aydınlanması ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşmayı istemesi için kullandığı açıktır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış Türk ulusunun içinde bulunduğu yoksulluğu dile getiren şiirler yazmıştır. Buradan yola çıkarak onun açlığı; toplumun siyasal, sosyal, kültürel ve özgürlükler alanında gelişmesinin önünde sorun olarak gördüğü düşünülebilir. Bu nedenle şiirlerinde “açlık” ve “yoksulluk” kavramı üzerinde çok durduğu görülür. Açlık Ordusu Yürüyor adlı şiiri, buna bir örnektir:

Açlık ordusu yürüyor
yürüyor ekmeğe doymak için
ete doymak için (Ran, 1987, s. 146).

Nâzım Hikmet'in 1922 yılında kaleme aldığı Açların Gözbebekleri (Ran, 2008, s. 42) şiiri; özellikle yıllarca süren savaşlar nedeniyle, Anadolu insanının yaşadığı yoksulluğu vurgulayan bir başka örnek olarak verilebilir. Bu şiirin yazılma sürecinde Anadolu insanının içinde bulunduğu durum değil, şairin başka ülkelerde gördüğü aç ve yoksul insanların etkili olduğu görüşü de mevcuttur (Tunç, 2021, s. 2715). Bu görüşe göre Nazım'ın şiirlerinde sadece Anadolu insanını değil, evrensel boyutta, başka toplumları da içine alan bir hümanizm görülmektedir.

Nazım Hikmet'in gerek yaşam öyküsüne gerekse sanatına bakıldığında, ayrımcılığın ve baskının olmadığı, insanların birlikte üretip birlikte yararlandığı bir toplum düzeni arzuladığı görülmektedir. Nazım, bu arzusunu yalnız kendi toplumu için değil, evrensel boyutta dile getirmektedir. İdeolojisinde yer bulan evrensel hümanizmin bir işareti de Angina Pectoris adlı şiiridir:

Yarısı burdaysa kalbimin
Yarısı Çin'dedir, doktor
[...]
Her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor (Ran, 2008, s. 909).

Nazım Hikmet, birçok şiirinde olduğu gibi burada da insanların sömürülmeden, ezilmeden “bir ağaç gibi tek ve hür” ve “bir orman gibi kardeşçesine” (Ran, 2008, s. 612) yaşamayı telkin ederek “ağaç ve orman” imgeleriyle, bireysel özgürlüğü kaybetmeden birlik içinde olunabilecek bir sosyal düzene işaret etmektedir. Şiirin ortaya koyduğu birlik ve kardeşlik, evrensel bir tema olarak Nazım Hikmet'in şiirlerinin geneline hâkim olan bir tema olarak dikkat çeker. Nazım'ın ulusaldan evrensele uzanan bu anlayışı, ayırım olmaksızın tüm dünya insanları için eşitlik, birlik, kardeşlik ve iyi yaşam koşullarını arzu eder ve şu anda bir “hasret” olanın artık hayata geçmesini ister (Çiçek, 2016, s. 111).

Sosyalizm kavramının içeriğini şiirlerine dolaylı biçimde yansıtmakla beraber Nazım'ın "sosyalizm" sözcüğünü Lehistan Mektubu şiirinde "sosyalizm, yani şu demek ki, dayı kızı" ifadeleriyle doğrudan zikrettiği hatta açıkladığı görülmektedir (Ran, 2002, s. 47). Sosyalist ideolojinin temelini proletarya oluşturduğundan Nazım Hikmet'in "Gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerinde aç yatılmayan/ ekmek, gül ve hürriyet günleri"nin (Ran, 2002, s. 78) görüleceği sosyal düzeni işçi sınıfının yapılandıracağına inanmaktadır. Nitekim sosyalist ideolojiye göre üretimde iş birliği ve eşitlik esastır ve üretimin yönetilmesi de topluma ait olmalıdır. Üretimde amaç, toplumun her kesimini kapsamak koşuluyla hayat şartlarının sürekli olarak düzeltilmesidir (Çiçek, 2016, s. 107) ve Nazım bunu "yârin yanağından gayri her şeyde" (Ran, 2008, s. 498) ortaklık ve birlik içinde olmak fikriyle ortaya koymuştur.

Nazım Hikmet, sosyalizmi, öncelikle, halis bir yurtseverlik olarak görmüştür. Memleketimden İnsan Manzaraları'nda, "Komünistim çok şükür" ifadesini kullanmaktadır. Sosyalist bir şair olarak kendisindeki yurt sevgisini şu satırlarda açıkça şöyle dile getirmektedir:

"Halkının en mamur olmasını isteyen şair olmak neden kusur olsun ve bu neden dolayı Türklük şuuruyla uygun düşmezmiş? [...].Hâlbuki mesela ben sosyalist şair, memleketimi ve halkımı tıpkı karımı sevdiğim gibi etiyile kemiğiyle seviyorum" (Ran, 2002, s. 525).

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında hem İngiltere, Fransa, İtalya gibi Batılı sömürge işgallerinin hem de Filistin sorununun baş göstermesinin etkisiyle gerek toplumsal gerekse entelektüel düzeyde sosyalizm düşüncesinin, Suriye, Mısır ve Irak başta olmak üzere Arap dünyasında tutunmaya başladığı görülmektedir. Nazım'ın sosyalist ideolojisini yansıttığı eserleri, bu dönemde kaynakları sömürülen, yoksulluk ve baskı yaşayan Arap halklarının durumunu resmetmek için oldukça uygun birer araç konumunda olmuştur.

Arap Dünyasında Sosyalizm

Sömürgeci Batılı güçler tarafından Arap coğrafyası işgal edildikten sonra irili ufaklı devletlere ayrılır (Turan, 2002, s. 105). Bu arada Filistin topraklarına Yahudi göçleri başlar. Araplar bölünmelerle ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve sosyal meselelerle boğuşurken, Yahudiler devletleşme sürecine girerler ve 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Bildirisi ile Filistin topraklarında "Yahudi Millî Yurdu" tesis edilir (Turan, 2002, s. 162). 1948'de Arap coğrafyasının kalbinde bir Yahudi devleti resmen kurulur.

İki dünya savaşı arasında yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler Arap halklarının düşüncesi üzerinde büyük bir etki ve değişim yaratmıştır. Araplar içine düştükleri siyasal ve ekonomik durumdan kendilerini kurtaracak bir ideolojik akıma ihtiyaç duymuşlardır. Böylece 19. yüzyılda tüm dünyada etkisini gösteren sosyalizm akımını kendileri için kurtarıcı bir değişim ve dönüşüm hareketi olarak görmüşlerdir. Zira sosyalizm, halkların kendi kaderlerini tayin etmesi, sosyal adalet, demokrasi, bireysel özgürlük, devrimcilik gibi idealleri taşımaktadır (el-Fukeykî, 1967, s. 11).

Arap dünyasında sosyalizm düşüncesini aslında Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yani 1890'lı yıllara kadar geriye gitmektedir. Bu yıllarda sosyalizm düşüncesini ilk benimseyenler Suriyeli Hristiyan entelektüeller olmuştur. Şibli Şumeyyil (1850- 1917), Nikûlâ Haddâd (1878-1954), Emîn b. Fâris er-Reyhânî (1876-1940) ve Ferah Antûn (1874-1922) gibi isimler, "el-Muktefâf" (yayın hayatı 1876-1941) ve "el-Hilâl" (yayın hayatı 1892-2007) dergilerinde sosyalizmi tanıtan ve bunun Araplara en uygun ideoloji olduğunu beyan eden yazılar yazmışlardır (Câsim, 2000, s. 11).

Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesine bir tepki olarak Suriye'de tohumları atılan sosyalizm, Mısır'da kök salarak hızla büyük ilgi görmeye başlamıştır. Selâme Mûsâ (1887-1958) ve Mustafa Haseneyn el-Mansûrî (1890-1972) gibi yazarlar, sosyalist fikirleri savunan ilk kitapları neşretmişlerdir (Görgün, 2009, ss. 382-388).

Sosyalizm ile ilgili ilk yazılar, Suriyeli Hıristiyan yazarların çıkardıkları el-Mukteţaf ile el-Hilâl dergilerinde yayımlanmıştır. 1910'da Ferah Antûn'un Kahire'deyken yayımladığı el-Câmi'atü'l-'Oşmâniyye dergisi, el-Câmi'a adıyla günlük gazete halinde neşredilmeye başlanmıştır. Bu gazete, Arap sosyalistlerce çıkarılan ilk neşriyat olarak bilinmektedir. Sosyalist fikirlerin yayılmasında Mısır'a çalışmak için göç eden işçilerin hem sosyal hem de ekonomik çıkarlarını gözetmek adına sendikalaşmalar başlamıştır. Öte yandan Rusya'da Bolşevik İhtilâli ve 3. Enternasyonal'in kuruluşu da gerçekleşince Arap toplumlarında sosyalist fikirlerin yayılması kaçınılmaz olmuş ve İştirâkiyye, Şuyû'iyye ve İbâhiyye terimleri sosyalist-komünist fikirler arasındaki farklılıklara dikkat çekmek için kullanılmaya başlanmıştır (eş-Şâtî, 2009, s. 12).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ve bilhassa geçen yüzyılın ellili ve altmışlı yıllarında Arap dünyasındaki ulusal kurtuluş hareketleri yayılmıştır. Bunun neticesinde sosyalizm düşüncesi sadece entelektüel boyutta kalmamış, insanlar arasında sosyal adaletin sağlanması beklentisi içinde olan Arap halkları arasında da hızla yayılmış ve geniş bir taban bulmuştur (Abbâs, 2001, ss. 49-52).

Sosyalizmin yaşam koşullarını ve işçi sınıfının sorunlarını ele alma ve iyileştirme konusundaki kararlı söylemleri; Mısır, Suriye, Irak, Libya, Yemen gibi devletlerde yaşanan siyasi ve askeri devrimler, sömürgeci güçlerin baskıları, ekonomik sıkıntılar, geri kalmışlık gibi birçok sorunla boğuşan Arap halklarında geleceğe yönelik umut dolu beklentiler oluşturmuştur. Bu da sosyalizmin, Arap ulusları arasında revaç görmesine neden olmuştur (İzzeddîn, 1968, s. 93).

Arap Şiirinde Sosyal Adalet Vurgusu

Sosyalizm fikri, tabanda yer bulmasının ardından Arap yazar ve düşünürler açısından da dikkat çekici bir hale gelmiştir. Böylece sosyalizm ideolojisini benimseyen bir grup Arap düşünür ve yazar, sosyalizmin edebiyat ile olan ilişkisinin bilinmeyen yönlerini araştırmaya başlamışlardır.

Böylece dünya edebiyatında sosyalizmi benimseyen tüm edebi türler; Bağdat'ta Mecelletu's-Sekâfe el-Cedîde (Yeni Kültür Dergisi, 1953-2023), Lübnan'da Mecelletu'l-Âdâb (Edebiyat Dergisi, 1953-2012), Kahire'de Mecelletu'l-Kitâb (Kitâp Dergisi, 1945-1953) gibi dergilerde genişçe yer bulmuştur. Nazım Hikmet'in eserleri dâhil olmak üzere pek çok ulusal ve uluslararası sosyalist düşünürün yazıları Arapçaya çevrilerek bu dergilerde yayınlanmıştır.

Şiir türünde sosyal adaletten bahseden ilk örnekler, 19. yüzyılda Ahmed Şevkî (1868-1932), Hafız İbrahim (1871-1932), Muhammed Mehdî el-Cevâhirî (1899-1997), Marûf er-Rusâfî (1875-1945) gibi neo-klasik şairlerinin şiirlerinde görülmeye başlanmıştır. Neo-klasik şairler sosyalizmi bir ideolojiden çok sosyal adaleti sağlayan, insanlar arasında sınıf ayrımcılığını kaldıran, yoksulluk ve işsizliğe son veren bir reform hareketi olarak görmüşlerdir (İzzeddîn, 1968, s. 91). Örneğin Iraklı şair Cemîl Sıdkî ez-Zehhâvî (1863-1936) sosyalizmi, insanlar arasında sosyal adaleti sağlayan bir hareket olarak görmekte ve ideal bir toplumunun ütopyasını şöyle ifade etmektedir:

Her şeye eşitçe sahip olurlar, sadece akılda birbirlerinden üstünler
Aralarında rızıkları adilce paylaşırlar, tüm işleri de eşitçe dağıtırlar

[...]

Burada hiç kimse servet edinmez, hiç kimse de fakirlikten şikâyet etmez (ez-Zehhavî, 1924, s. 307).

Ahmed Şevkî ise sosyalizmi, en büyük reformist hareketi İslam, öncüsünü ise Hz. Peygamber olarak görmüştür. İslam dinindeki zekât müessesesinin, zenginden alıp fakirlere vererek sosyal adaleti sağladığını şöyle ifade etmektedir:

Zekât geldi cimri ile cömerti tek bir yolda birleştirdi

Yoksullar varlıklı insanlardan haklarını aldı, hepsi aynı yaşam koşullarına sahip oldu (Şevkî, 1988, s. 38).

Pek çok genç Arap şair sosyalizmi, Arap ulusunun içinde bulunduğu yoksulluktan, cehaletten, geri kalmışlıktan kurtaracak, sosyal adaleti sağlayacak toplumsal bir başkaldırı ve reformist hareket olarak görmüşlerdir (İzzeddîn, 1968, s. 92). Bu nedenle Mısır, Irak, Suriye gibi ülkelerde sosyalist bir devrimin pek yakında gerçekleşmesi beklentisi ve umudu içinde olmuşlardır. Bu umudu taşıyan şairlerden biri de Suriyeli şair Sâbir Felhût (d.1936) olmuştur. Neo-klasiklerden sonraki dönemde şiirler kaleme alan şairin bu umudu, onun dizelerinde şöyle görülmektedir:

Sosyalistim ben, bir dağın eteğinde mezbelenin üzerinde bir kulübede yaşıyorum

Geceler uzun sürmeyecek, halkın acılarından binlerce şafak doğacak (ed-Desûkî, 1973, s. 390).

Bir başka Suriyeli şair Muhammed el-Mâğut (1934-2006), Arap dünyasında sosyalist bir devrimin gerçekleşmesi beklentisini Kullu'l-'Uyûn Nahve el-Ufuk (Tüm Gözler Ufka Bakıyor) adlı şiirinde şöyle ortaya koyduğu görülmektedir:

Onu ve devrimi beklemek için

Elimi dudağıma atacağım

Kadınlar gibi zılgıt çalacağım

Kucağına atlayacağım (ed-Desûkî, 1973, ss. 391-392).

Sosyalist devrim umudu bir yana, halkın gerçeklerini dile getiren şairlerden Ali eş-Şarkî (1892-1964), şiirine bir çiftçiye konu ederken ondan “Cennet içinde işkence çeken, ağaçların altında inleyen bir çıplak mı?” şeklinde söz etmektedir (İzzeddîn, 1968, s. 107). Bir başka Iraklı Sosyalist Şair Abdulvahhâb el- Beyâtî (1926-1999) ise Irak halkının yaşadığı yoksulluğa dikkat çekmiştir:

Fakirlik çığlıkları

Ülkemin fakirleri

Kayser (Sezer)'in kapısında

Kızıl şafakta

Bir kaya gibi, bir damla gibi

Devrimin denizinde

Tarihi kuşatıyor (el-Beyâtî, 1995, s. 290).

Sosyalist Arap Şairler ve Nazım Hikmet

Nazım Hikmet, Arap entelektüelleri için yabancı bir isim değildir. Çok erken dönemlerde Arap okuyucuları Nazım'ın şiirlerini İngilizce ve Fransızca çevirilerinden takip etme imkânı bulmuşlardır. Billhassa Avrupa ile erken dönemlerde temasa geçen Lübnanlı yazarlar, Avrupa edebiyatından gerek şiir gerekse nesir alanında pek çok eseri Arapçaya aktarmışlardır. Nitekim Nazım'ın şiirlerini ilk defa 1952 yılında Fransızcadan Arapçaya aktaran Lübnanlı yazar ve tıp doktoru olan Ali Saad olmuştur. Daha sonra Iraklı yazar Subhi Nâzım Tefvik, Kafa Tası adlı piyesi Arapçaya çevirerek Arap okuruna sunmuştur. Yine Suriyeli Yazar Fâdıl Lokmân Nazım'ın Şiirlerini Türkçeden Arapçaya aktarmıştır (Saad, 2024, s. 15).

Ayrıca belirtmek gerekir ki; Arap entelektüelleri 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Arap dünyasında hayatın her alanında yaşanan geri kalmışlığın sebebini klasik Arap düşüncesine bağlamışlar ve bu düşüncenin mutlaka değişmesi gerektiğini savunmuşlar, bu değişimin de edebiyattan başlayacağı inancını taşımışlardır (Şûşe, 2015). Bu inanç, Sovyet Yazarlar Birliği'nin açıkça ilan ettiği, resmi sanat görüşü olarak kabul ettiği düşüncenin aynısıdır ancak burada karar tutanaklarıyla değil, doğal bir akış içerisinde şekillenen bir inanç biçiminde ortaya çıkmıştır (Kacıroğlu, 2016, s. 37). Bu inanç nedeniyle Arap entelektüelleri, dünyadaki yeni akımları takip ederek Arap kültür ve edebiyatına taşımaya başlamışlardır. Böylece Nazım Hikmet'in Türk şiirine gerek içerik gerekse biçim açısından getirdiği yenilikler, arayış içindeki Arap şairlerinin dikkatlerini çekmiştir. Özellikle Arap şiirinin hem biçim hem de içerik bakımından klasik Arap şiir geleneğinden kurtulmasını ve serbest nazım şekline yönelmesini savunan dönemin genç şairleri, Nazım Hikmet'in sade, açık ve yalın dili ile serbest nazım biçiminin Türk şiirine getirdiği yenilikten ilham ve cesaret almışlardır (Suçin, 2021, s. 149).

1940'lı yıllarda başta sosyalist Iraklı şairler Bedir Şâkîr es-Seyyâb (1926-1964), Nâzik el-Melâike (1923-2007), 'Abdulvahhâb el-Beyâtî (1926-1999); 1950'li yıllarda ise Mısır'da Ahmed Bâkesîr (1910-1969), Salâh 'Abdussabûr (1981-1931), Ahmed Abdulmutî Hicaz (d.935), yine Lübnan ve Suriye'de Nizâr Kabbânî (1923-1998), Bulend el-Haydarî (1926-1996) gibi isimler, Arap şiirinde serbest nazım türünün gelişmesini ve kökleşmesini sağlamışlardır.

Doğduğu toprakların da içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyasının kültürüyle beslenmiş olan Nazım Hikmet'in, Ortadoğu'daki tüm gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Nazım'ın bu yönü, kendi ifadeleriyle şöyle anlatılmaktadır: "Şiirimin kökü yurdumun topraklarındadır. Ama dallarımla bütün topraklarda, doğuda, batıda, güneyde, kuzeyde uçsuz bucaksız yayılan bütün topraklarda topraklar üstünde kurulmuş medeniyetlere, bütün dünyamıza uzanmak istedim" (Rzayev, 2012, s. 17). Nitekim Nazım vefatından önce Asya ve Afrika yazarlar Birliği'nin 1962'de Kahire'de düzenlediği toplantıya katılmış ve burada dönemin devlet başkanı Cemâl Abdunnâsır (1918-1970) ile tanışmıştır (Saad, 2024, s. 16). Burada bulunan meslektaşlarına kendisinin yalnızca kendi toplumu için değil, tüm toplumlar için ürettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Kardeşlerim

bakmayın sarı saçlı olduğuma

ben Asyalıyım

bakmayın mavi gözlü olduğuma

ben Afrikalıyım [...] (Ran, 1987, s. 114)

Nazım Hikmet'in Arap dünyasında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeleri yakından takip ettiğini gösteren bir başka örnek, "üçlü düşman" olarak nitelendirilen İngiltere, Fransa ve İsrail'in 1956'da Mısır'a saldırmasıyla Port Said'de başlayan savaşta yoksul bir ailenin çocuğu olan Mansur'un ölümü karşısında yazdığı mısralardır:

Mansur'um kara kuru,

hurma çekirdeği gibi.

Mansur'um tatlı.

Mansur'um hep aynı şarkıyı söyler:

ya ayni, ya habibi! (Ran, 2002, s. 103)

Arap edebiyatı, Nazım Hikmet ile çeviriler vasıtasıyla ilk kez 1952'de tanışmış olsa da Nazım'ın şiirlerinin Türkçeden Arapçaya çevirisi geç dönemlerde yapılmıştır. İlk defa Sürgündeki Şarkılar adlı eseri Muhammed el-Buhârî tarafından 1971'de Arapçaya çevrilmiştir. Ancak bu çeviri incelendiğinde orijinal metinden ve dolayısıyla Nazım'ın şiirlerini tam anlamıyla yansıtmaktan oldukça uzak olduğu gibi birçok mısranın çevirisi doğru yapılmamış yahut atlanmıştır. Fakat yine de bu çeviri özellikle 1970'li yıllarda bölgedeki sömürge düzenine karşı ayaklanan üniversite öğrencilerinin Nazım Hikmet'i tanımlarını sağlamıştır ve gençler, bu şiirlerde geleceklerini aydınlatacak bir umut ışığı görmüşlerdir (el-Buhârî, 2002, s. 45). Bu yüzden Nazım'ın gelecekle ilgili umut vaat eden şu mısraları gençler arasında dillendirilmiştir:

En güzel deniz:

Henüz gidilmemiş olanıdır,

En güzel çocuk:

Henüz büyümedi.

En güzel günlerimiz:

Henüz yaşamadıklarımız,

Ve sana söylemek istediğim en güzel söz:

Henüz söylememiş olduğum söz. (Ran, 2008, s. 622)

Arap edebiyatında Nazım'a olan ilginin sonraki dönemlerde daha da arttığı görülmektedir. Örneğin, 2002 yılının Nazım Hikmet'in doğumunun yüzüncü yılı olması münasebetiyle UNESCO tarafından Nazım Hikmet yılı olarak ilan edilmesi ile Mısır'da "Dünya Şairi Nazım Hikmet" başlığı altında bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyuma Câbir Uşfûr, 'Abdulmu'tî Hicâzî, Enver İbrahim, Fatime Musâ gibi Mısır'ın önde gelen şair ve yazarları katılmıştır (Sâlim, 2002).

Nazım'ın vefatının ardından pek çok Sosyalist Arap şair, onun için mersiyeler yazmıştır. Şairler mersiyelerinde Nazım'ın ölümü nedeniyle duydukları üzüntüyü ifade ederken onun fikirlerini, azim ve kararlılığını, davasına olan sadakatini de dile getirmişlerdir. Örneğin sosyalist düşünceleri nedeniyle Irak'tan sürgün edilen ve 1959-1964 yılları arasında Sovyetler Birliği'ndeyken Nazım Hikmet'le tanışan Abdulvahhâb el-Beyâtî (1927-1999), mersiyesinde Nazım'ın vatanını özleyerek vefat ettiğini şu mısralarla dile getirmiştir:

Döndü sürgünden

Kuşlarla, bulutlarla

Nazım döndü Anadolu'ya

Açın kapıları ona (el-Beyâtî, 1995, s. 490).

Yine Nazım'ın vefatının ardından Abdurrahmân el-Ebnûdî (1938-2015), Fuâd Haddâd (1927-1925), Seyyîd Hicâb (1940-2017) ve Salâh Şâhîn (1930-1986) gibi pek çok Mısırlı halk şairi ona karşı olan sevgilerini ve ölümünden duydukları üzüntüyü dile getiren mersiye yazmışlardır. Bunların içinde öne çıkanlardan biri Salâh Şâhîn'in Bukâ'iyeye İlâ Nazım Hikmet (Nazım Hikmet'e Ağıt) adlı şiiridir:

Sen eşsiz bir şairsin

Bülbül gibi öten yüreğini kucaklamıştı

Bu hançerler

Gurbet ellerinde öldün

Ey Nazım amca (Şâhîn, t.y., s. 118).

Nazım Hikmet'in daha çok Filistinli şairler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Filistin'de şiir ve edebiyat salt bir sanat olmaktan çıkarak İsrail işgaline karşı bir direniş hüviyeti alınca Mahmûd Dervîş (1941-2008), Semih el-Kâsım (1934-2014), Fedvâ Tokan (1917-2003) gibi yetenekli direniş şairleri ortaya çıkmış ve tüm dünya edebiyatında isimlerini duyurmayı başarmışlardır. Bu şairler başta Filistin sorununu ve halkın sıkıntılarını dile getirmişlerse de daha sonra bu sorunları uluslararası platforma taşıyarak bunlara evrensel hümanizm çerçevesinde bir kimlik kazandırmışlardır.

Filistinli direniş şairleri, seslerini yükseltmeye başladıklarında kendilerine sosyalist realist şairleri örnek aldıkları düşünülürse bunların başında Nazım Hikmet'in geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Zira Nazım Hikmet'in direniş anlayışı sadece söylem düzeyinde kalmamış, savunduğu fikirleri hayata geçirmek için Moskova'dan Anadolu'ya geçerek insanları örgütlemiştir. Ayrıca bu dönemde Nazım, yukarıda bahsedildiği gibi birçok sosyalist Arap şairinin eserlerinde adı anılan ve örnek alınan bir figüre dönüşmüş durumdadır.

Nitekim şiirlerini Fransızcadan Arapçaya çeviren Ali Saad, Nazım Hikmet hakkında bu bağlamda şöyle der: "Nazım Hikmet'in şiirleri gerçekçilik akımının en güzel örneklerindedir. Bu şiirler gerek ülkesinin gerekse Doğu toplumlarının ezilmiş, yoksul, özgürlüğe susamış insanına bir kahramanın sesini ve yüzünü yansıtıyor" (Saad, 2024, s. 10).

Toplumsal düzeydeki baskı, işgal, yoksulluk vb. sorunlar, ülke sınırlarıyla ayrılrsa da evrensel düzeyde ortak sorunlardır. Bu nedenle Nazım Hikmet'in şiirleri, Anadolu halkının olduğu kadar başka halkların, dolayısıyla Filistin halkının da yaşadıklarına parmak basar niteliktedir. Bu konuda Filistinli şair ve eleştirmen Faysal Karkatî (ö. 2012) Nazım'ın Filistinli şairler üzerinde çok açık bir iz bıraktığını şöyle ifade etmektedir: "Şayet Nazım Hikmet Türk vatandaşı olmasaydı şüphesiz ki Filistinli olurdu. Zira o, şiirlerinde her ne kadar bireysel olarak direnişini dile getirmişse de aslında Filistin halkının direnişini, duygu ve düşüncelerini, arzularını, azim ve kararlılıklarını yansıtmıştır" (Heybî, 2017). Nitekim Mahmûd Dervîş, Tevfik Zeyyâd (1929-1994), Muin Besiso (1926-1984), Semih el-Kâsım (1939-2014) gibi Filistin'in önde gelen direniş şairlerinin işlediği yoksulluk, vatan özlemi, cesaret, kararlılık, tecrit, sürgün, özgürlük, sömürü düzenine başkaldırı gibi pek çok konu, Nazım'ın şiiriyle ortaklık göstermektedir.

Nazım Hikmet'in şiirlerinin etkisinde kalan Filistinli şair sayısı oldukça fazla olmakla birlikte çalışmanın hacmini göz önüne alarak burada Mahmûd Dervîş, Tevfik Zeyyâd, Muin Besiso, Semih el-Kâsım gibi Filistin'in önde gelen sosyalist direniş şairlerine yer vermekle yetinilmiştir. Bu şairlerin Nazım Hikmet'in şiirlerinde buldukları ve kendi şiirlerine de yansıttıkları özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

Cesaret

Nazım Hikmet'in yaşamına bakıldığında, onun cesaretinin ideolojisine olan bağlılığı ve inancıyla doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin eşi Piraye'nin yazdığı mektupta kendisini asacakları konusunda dedikoduların dolaştığı haberini bildirmesi üzerine Nazım Hikmet'in eşine cevaben yazdığı "mavi gözlerimde korkuyu görmek için/ boşuna bakacaklar Nazıma!" (Ran, 2008, s. 420) mısraları, şairin ölüm karşısındaki cesaretine bir örnektir.

Nazım Hikmet Demir Kafeste Dolaşan Aslan şiirinde kullandığı "aslan" metaforu (Ran, 2008, s. 134), baskılandıkça güçlenen bir cesareti temsil etmektedir. Benzer şekilde Tevfik Zeyyâd, es-Sumuru fı's-Sicin (Zindanda Eğlence) adlı şiirinde Hayfa'daki Damon cezaevindeyken yani Nazım'ın "aslanı" gibi bir kafese kapatılmış haldeyken şöyle der:

[...]

O berbat "Damon" Cezaevinde

Bir aşk hikâyesini dinlerken derin bir ah çekiyoruz

Soygun hikâyesini dinlerken meydan okuyoruz

Ve zılgıt çalıyoruz,

Özgürlük için ayaklanan bir halkın

Başkaldırı hikâyesini dinlerken (Zeyyâd, t.y.-a).

Kavga ve Mücadele

Nazım Hikmet'in isyan ve başkaldırı özelliği, edebiyat anlayışından ve karakteristik yapısından kaynaklanmaktadır. O, edebiyatın durgun değil hareketli, barışçıl değil kavgacı olması gerektiğini savunmaktadır. Onun bu düşüncesi, büyük ölçüde Fütürizm'in ve bilhassa bu akımın öncülerinden olan ünlü Rus şairi Mayakovski'nin etkisiyle oluşmuştur (Toprak, 2015). Nazım'ın "bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım. /Toprak, güneş ve ben.../ Bahtiyarım" (Ran, 2008, s. 668) dizeleri, çok uzun süren kavga ve mücadeleden sonra kısacık da olsa dinlenmek istediğini gösteren güzel bir örnektir.

Filistinli direniş şairleri, topraklarını işgalci güçlerden geri alabilmenin yolunun; davaya inanmaktan ve kararlılığı korumaktan geçtiğine inanmaktadırlar. Çünkü büyük davalar Nazım'ın işaret ettiği gibi karalılık, cesaret ve uzun soluklu mücadeleden geçmektedir. Nazım'ın ortaya koyduğu bu anlayış, Filistinli şairler için bir ilham kaynağı olmuştur:

Burada duracağız göğsünüzde bir duvar gibi

Ve boğazlarınızda

Bir cam parçası, kaktüs dikenini gibi (Zeyyâd, t.y.-c).

Fedakârlık ve Kararlılık

Nazım'ın dava inancı ve duruşu, onun “dava insanı nasıl olur?” sorusuna verdiği bir cevap niteliğindedir, denebilir. Kendi duruşu ile ortaya koyduğu bu cevapta görülmektedir ki dava insanları sanatlarını yahut meslekleri her ne ise onu yaparken hareket noktaları daima idealleri olmalıdır. Nitekim ülkesinden, ailesinden, sevdiklerinden, özgürlüğünden yoksun kalarak bu gerekliliği yine kendi yaşam öyküsüyle göstermektedir. Onun “dava için fedakârlık” anlayışı, şu şiirinde kendini göstermektedir:

Düşmesin bizimle yola:
evinde ağlayanların
göz yaşlarını
boynunda ağır bir
zincir
gibi taşıyanlar! (Ran, 2008, s. 687)

Nazım'ın fedakârlık anlayışı, Filistinli şairlerin mücadele azimlerini yüksek tutarak perçinlenmesini sağlamıştır. Örneğin Semih el-Kâsım'ın Hitâb fi Sûki'l-Batâle (İşsizler Ordusuna Bir Hitap) şiiri, Filistin davasına olan inancını ve fedakârlığını ifade ederken Nazım'ın yukarıdaki şiirinin dokusundan ve tonundan pek farklı değildir:

Belki de –istemem de- maaşımı yitiririm
Belki de elbiselerimi, yatağımı yorganımı satarım
[...]
Ama ey güneşin düşmanı asla, pazarlığa oturmayacağım
Kanımın son damlasına kadar direneceğim. (el-Kâsım, 1987, ss. 447-448)

Muin Besiso da Filistin topraklarını işgalden kurtarmak için verdiği mücadeleyi ve kararlılığı göstermek ister ve şehit düştüğünde dahi bu mücadeledeki kararlılığını koruması için silah arkadaşına el-M'arake (Savaş Meydanı) adlı şiirinde şöyle seslenir:

Değerli yoldaşım ölürsem ben, direnişte mevziimi al
Silahımı kuşan, ondan damlayan kanım ürkütmesin seni asla! (Besiso, 2008, s. 39)

Sürgün ve Vatan Özlemi

Nazım, 13 yıl cezaevinde kaldıktan sonra serbest bırakıldığında 48 yaşında ve hasta olmasına rağmen askere çağrılır. Askerde öldürüleceği endişesiyle, çözümünü yurtdışına gitmekte bulur. Bir söyleşisinde yurt dışına kaçışı konusuna şöyle açıklık getirmiştir:

“(…) Sonra aldığım habere göre beni sadece askere alacak değillerdi. Askere alma bahanesiyle harcayacaklardı. Sonra, ‘Nazım Hikmet askerden kaçtı, kaçarken öldürdük’ diyeceklerdi” (Leontiç, 2012, s. 269).

Nazım Hikmet ülkeden ayrıldıktan sonra yaşamını Moskova ve Doğu Avrupa ülkelerinde sürdürmüştür. Bu dönem zarfında onun memleket özleminin dinmediğini, vatandan ayrılış tarihi olan 1951 yılı sonrasında yazdığı şiirlere bakıldığında görmek mümkündür. Nitekim Nazım, memleket özlemi ve hasreti ile ilgili duygularının yoğunluğunu pek çok şiirinde ortaya koymuştur:

Memleketimi seviyorum:

Çınarlarında kolan vurdum, hapishanelerinde yattım.

Hiçbir şey gidermez iç sıkıntımı

Memleketimin şarkıları ve tütününü gibi. (Ran, 2008, s. 646)

Yine 1958 yılında Prag’da iken Nazım, memleket özlem ve hasretini “memleketim, memleketim, memleketim” (Ran, 2008, s. 1639) diyerek ortaya koyar:

Nazım’ın bu bağlamdaki hislerini gösteren bir başka örnek de Varna’da bulunduğu sırada yazdığı şiiirdir:

Karadeniz akıyor durmadan,

deli hasret, deli hasret (Ran, 2008, s. 1609)

Vatanından ayrılmaktansa ölmeyi yeğlemesi gerektiğini pişmanlıkla son eşi Vera’ya anlatırken “Ülkemden ayrılmakla hata ettim. (...) Öldürülürdük. Fakat ne çıkar bundan?”(Alp, 2004) diyerek, hiç değilse ölünce Anadolu’da bir köy mezarlığına gömülmeyi ister:

Alıp götürün

Anadolu’da bir köy mezarlığına gömün beni (Ran, 2008, s. 1976)

Aynı vasiyeti başka bir şiirinde ise şöyle dile getirmektedir:

Ama ben, çam tahtasından bir tabutta

Anadolu yaylasında gömüleyim istiyorum (Ran, 2008, s. 1875).

Nazım’ın vatan özlemini samimi bir şekilde aktardığı bu şiirleri, topraklarından sürgün edilen Filistinli ve diğer sosyalist Arap şairlerinin şiirlerinde dile getirdikleri duygular ile örtüşmektedir. Özellikle “Direniş Şairi” unvanı verilen Mahmûd Dervîş ile Nazım’ın iç içe geçmiş olan şairlikleri ve siyasal yaşamları belli noktalarda kesişmektedir (Yılmaz, 2013, s. 176). Dervîş, en-Nuzulu min el-Kermel (Kermel’den Gelmek) kasidesinin başlangıcında yaşadığı gurbeti anlattıktan sonra vatan özlemini dile getirirken “Şairi cennete koymuşlar Ah, memleketim! ... demiş” mısraını aynı şekliyle iktibas ederek Nazım’ın sesiyle şöyle haykırır:

Şayet beni kaybolan cennete koyarlarsa

Nazım Hikmet’in sesiyle şöyle haykıracağım:

“Ah... Memleketim!” diyeceğim (Dervîş, 2000, s. 227).

Nazım’ın sadece bedeni değil şiirleri de sürgündedir. Çünkü şiirlerinin ülkesinde dilden dile dolaşıp okunması dahi yasaktır. Şiirleri çeviriler yoluyla tüm dünyayı dolaşırken memleketinde yasaklı olması durumunu şöyle dile getirmektedir:

Yazılarım otuz kırk dilde basılır

Türkiye’nde Türkçemle yasak. (Ran, 2008, s. 1780)

Bazı Filistinli direniş şairlerinin şiirleri de, halkı işgal otoritesine karşı ayaklandığı gerekçesiyle yasaklanmış ve kendileri de sürgüne tabi tutulmuşlardır. Bu durumun en bilinen örneği yine Mahmûd Dervîş’tir. Uzun yıllar sürgün bir yaşama maruz bırakılan Dervîş, Risâle min

el-Menfâ (Sürgünden Bir Mektup) adlı şiirinde vatanından uzaktaki yalnızlık hissini şöyle ifade etmektedir:

Gökyüzü hatırlar mı acaba
 Bir sığınmacının buraya geldiğini
 Bir daha vatana dönmediğini! (Dervîş, 2000, s. 18)

Iraklı şair Abdulvahhâb el-Beyâtî de Dervîş ve Nazım gibi sürgünde bir yaşam sürmüş ve ruh dünyasında sarsıntıyı şiirlerine yansıtmıştır. 1960'ta Moskova'dayken yazdığı Limâzâ Nahnu fi'l-Menfâ (Neden Sürgüneyiz Biz) şiiri, Nazım'ın vatan özlemini işlediği şiirleri ile benzeşmektedir:

Bir evim var iken
 Neden sürgünde
 Ölüyoruz biz
 Neden, Allah'ım
 Vatansız ve sevgisiz kaldık biz.(el-Beyâtî, 1995, s. 456)

Filistinli bir başka direniş şairi Semih el-Kâsım, Bitâkât Mu'âyede ilâ el-Cihâti's-Sit (Altı Cihete Tebrik Kartı) şiirinde işgal altındaki vatanına olan özlemini dile getirirken Dervîş gibi Nazım'ın "Ah, memleketim!" motifine benzer bir üslup kullanmaktadır:

Ah... benim boynu bükük dağım
 Ah... vatanım
 Ah... vatanım
 Ah ... vatanım! (el-Kâsım, 1987, s. 325).

Cezaevi ve Umut

Nazım Hikmet'in Filistinli şairler üzerindeki bir başka etkisi de cezaevi hayatı yönünden olmuştur (Yılmaz, 2013, s. 185). Yıllarca cezaevlerinde olumsuz ve yıpratıcı koşullarda kalmış olmasına rağmen Nazım, yaşama sevincinden, umut dolu olma ve umudu yayma düşüncesinden hiç vazgeçmemiştir (Mığdıs Şeker & Bogenç Demirel, 2020, s. 98).

Nazım Hikmet; İstanbul, Ankara, Bursa ve Çankırı cezaevlerinde toplam 13 yılını geçirmiştir. Dışarıdaki hayatla sadece eşi, annesi, kız kardeşi ve dostlarından gelen mektuplar ile iletişim kurmuş, ailesinin iâşesini sağlamak için müstear isimlerle çeviri yapmıştır. İçinde bulunduğu bu duygusal, sosyal ve maddi yoksunluğun üzerine Nazım, cezaevindeki tecrit haliyle ilgili duygularını eşi Piraye Hanıma yazdığı bir şiirinde "Bana kendimden başkasıyla konuşmak/ Yasak. (Ran, 2008, s. 665) dizeleriyle anlatmaktadır.

Nazım Hikmet, cezaevinde yaşadığı bu yoksunluklara rağmen yaşamayı hala sevdiğini ve hayata bakışını ortaya koyan bir yazısında şöyle der: "(...) Benim için yaşamak denen hadise ister hapiste olayım, ister dışarda, ister sevgilinin eli elimde ay ışığını seyredeyim, ister hapisanedeki odamın tavanında yürüyen tahtakurusunu, yaşamak bir saadetti" (Dündar, 2006, ss. 89-90).

Umut, Nazım'ın şiirlerinde özenle vurguladığı bir kavram olmuştur. Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında da; insanoğlu hangi koşullarda yaşarsa yaşasın umudun, ona göre insanı hayata

bağlayan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler şiirinde umudu yitirip karamsarlığa kapılmamayı öğütlemektedir:

Yani içerde on yıl, on beş yıl
daha da fazla hatta
geçirilmez değil,
geçirilir,
kararmasın yeter ki
sol memenin altındaki cevahir! (Ran, 2008, s. 934)

Nazım'ın umuda olan inancı onun yaşam felsefesi ve davasına olan bağlılığı doğrultusunda diri kalmıştır. “Yaşamak ne güzel şeydir” diyerek yaşamının bir saadet olması gerektiğini Türk edebiyatında vurgulayan ilk şair olduğunu bizzat ifade ettikten sonra eskiden “benim için bir saadetti” dediği yaşamının, hayatının sonraki dönemlerinde kendisi için bir vazifeye dönüştüğünü şöyle ifade eder: “Yaşamak benim için sadece bir vazife oldu. İşte bundan dolayı da korkunç, kahrolası bir kuvvete ulaştım. Taşın, demirin, kuru tahtanın kuvveti...” (Nureddin, 1999, s. 370).

“Umut” olgusu açısından bakıldığında Filistinli şairlerin Nâzım ile benzer yerden baktıkları görülmektedir. Bu şairler, İsrail zulmünden kurtulmak ve işgale son vermek için Nazım'inkine paralel bir felsefe benimsemiş; umudu, direnişi besleyen en önemli kaynak olarak görmüşlerdir. Örneğin Mahmud Derviş, Kasidetu'l-Ard (Toprak Kasidesi) şiirinde İsrail askerlerince şehit edilen Hatice Şavâhine'ye seslenirken ölümün direnişe umut olabileceğini ifade eder:

Hatice!
Kapatma kapıyı
Kayıplara karışma
[...]
Kovacağız onları Celil'in semasından (Derviş, 2000, s. 316).

Rusya'da Rus edebiyatı okurken Nazım Hikmet ile tanışan Filistinli şair Tevfik Zeyyâd, Nazım'ın bazı şiirlerini Rusçadan Arapçaya aktarmıştır. Zeyyâd'ın eserlerinden, hem sanat hem de düşünce bağlamında Nazım'dan etkilendiği anlaşılmaktadır. Nazım'a hitaben yazdığı Selâsu Ağânin li-Nâzım Hikmet (Nazım'a Üç Şarkı) adlı şiirinde Nazım'ın cezaevinde yattığı yılları ve Anadolu'yu aydınlatma umuduyla gösterdiği fedakârlığı hatırlatarak ona şöyle seslenir:

Boşuna yakmadın onlarca yılını
Anadolu'da çiçekler açsın diye (Zeydân, 2019, s. 67).

Zeyyâd; sürgün edilen, açlık çeken halka ve zindandakilere seslenerek “yeni bir doğuş için” hazırlıklı olmaları adına bir umut aşılama çalışırken bizzat Nazım'ın üslubuna benzer bir tarzda şiirini dokur:

Ey kardeşlerim!
Kızıl devrim damarlarda akıyor
Ey güneşteki kardeşlerim!

Onların dönüşü

Güneşin doğuşuna hazırlıktır (Zeyyâd, t.y.-b).

Zeyyâd'ın şiirinde görülen ve devrimi temsil eden “güneş” ve “kızıl” metaforları, Nazım'ın “Güneşi İçenlerin Türküsü” şiirinde yine umut teması çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır:

Akın var

güneşe akın!

Güneşi zaptedeceğiz

güneşin zaptı yakın! (Ran, 2008, s. 937)

Nazım'ın cezaevinde bulunmasını, kendi ideali doğrultusunda bir mücadele biçimi olarak değerlendirmesi ve aydınlık zamanların muhakkak geleceğine dair umudu, Filistinli direniş şairlerinin vatan topraklarını işgalden kurtarma azminde ve kararlılığında da görülmektedir. Çünkü tıpkı Nazım gibi onlar da gelecek aydınlık günler için, karanlık günlerden geçtikleri inancını taşımışlardır. Nitekim direniş şairi Muin Besiso bu bağlamda Filistinli annelere el-Ummu (Anne) şiirinde şöyle seslenir:

Zindan koşuşlarını geleceğin ordusunun içtima yeri, tuğlalarını da minber kılacağız

Her kim çocuğunu zindana gülümseyerek uğurlamazsa ne gebe kalsın ne de doğum yapsın (Besiso, 2008, s. 182).

Muin Besiso, İsrail cezaevinde kaldığı sürede günlüklerini ve anılarını yazdığı Defâtiru Flistiniyye (Flitsin Defterleri) adlı eserinde Nazım Hikmet ile aralarında bir dostluk olduğunu vurgular ve ondan etkilendiğini açıkça belirtir. Bir Türkiye ziyaretinde, yanına bir avuç toprak alarak Nazım'ın Moskova'daki mezarına serptiğini ifade eder (Besiso, 1978, s. 93). Vatan anlayışıyla ilgili bir soruya “Sürgünde bir kral olmaktansa insanın, kendi ülkesinin zindanında yatması daha iyidir. (...) Şair için vatan demek, o ülkenin vatandaşlarının en güzel şekilde, mutlu ve özgürce üzerinde yaşadıkları toprak demektir.” Şeklinde cevap vererek Nazım Hikmet'in vatan anlayışıyla tamamen örtüşen düşüncesini açıklamaktadır (Besiso, 1978, s. 94).

Sonuç

Bu çalışma, Nazım Hikmet'in sosyalist ideolojisinin ve sanatsal anlayışının Arap dünyasında nasıl yankı bulduğunu ve çağdaş Arap şiirinde nasıl bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Nazım Hikmet bugün, tüm dünyada tanınan, adına bilimsel ve edebi uluslararası toplantılar düzenlenen, eserleri birçok dünya diline çevrilen bir şairdir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Arap dünyasında onun adına düzenlenen akademik toplantılar, edebi paneller ve şiir etkinlikleri, Nazım Hikmet'in Ortadoğu coğrafyasındaki edebi etkisini pekiştirmiştir. Sosyalist gerçekçilik anlayışıyla kaleme aldığı şiirleri, sömürü, baskı ve özgürlük mücadelesi temalarıyla Arap toplumlarının tarihi ve siyasi gerçeklikleriyle güçlü bir bağ kurmuştur.

Nazım Hikmet'in eserleri, 1950'lerden itibaren Arapçaya çevrilmeye başlanmış ve bu süreçte genç entelektüeller ve sosyal adaleti savunan şairler için bir ilham kaynağı olmuştur. Onun şiirlerinde vurguladığı açlık, yoksulluk, emperyalizm karşıtlığı ve özgürlük mücadelesi gibi temalar, özellikle Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'daki şairler tarafından benzer bir duyarlılıkla işlenmiş, 1962 devrimi sonrasında kurulan sosyalist rejimin yerleşmesinde etki unsuru olmuştur. Şairin cesareti, mücadelecisi ruhu ve ideolojisine olan sarsılmaz bağlılığı, yalnızca eserlerinde değil,

hayatında da somut bir şekilde görülmüş ve bu özellikleri Arap şairler tarafından takdir edilerek benimsenmiştir.

Nazım Hikmet'in en büyük etkilerinden biri, Filistin direniş şairleri üzerindeki katkısıdır. Onun sürgün, vatan özlemi ve özgürlük için verilen mücadeleye dair şiirleri, Mahmûd Dervîş, Semih el-Kâsım ve Tefkîk Zeyyâd gibi şairlerin eserlerinde yankı bulmuştur. Bu şairler, kendi halklarının yaşadığı acıları dile getirirken, Nazım Hikmet'in dilinden ve duyarlılığından ilham alarak eserlerini oluşturmuşlardır. Aynı şekilde, Iraklı ve Mısırlı sosyalist şairler de onun sanat anlayışını benimsemiş ve kendi toplumlarının sorunlarını benzer bir bakış açısıyla şiirlerine yansıtılmışlardır. Aynı zamanda gerek biçim gerekse içerik bakımından Nazım'ın şiirde getirdiği yenilik, Arap şiirinin gelişim yönündeki çaba ve arayış içinde olan genç Arap şairlerinin dikkatini çekmiş ve bu konuda kendisini örnek almışlardır.

Sonuç itibarıyla, Nazım Hikmet, Arap dünyasında sadece bir şair olarak değil, bir fikir adamı ve devrimci olarak da kabul görmüştür. Onun eserleri, sınırlara ve dillere meydan okuyarak, toplumsal adalet ve özgürlük mücadelesinde bir rehber niteliği taşımaya devam etmektedir. Bu etki, onun şiirlerinin yalnızca bir dönemin değil, bugünün ve geleceğin de sesi olduğunu göstermektedir.

Extended Abstract

Nazım Hikmet, a renowned Turkish poet, had a profound influence on contemporary Arab poets. His impact stemmed from his embrace of social realism and the incorporation of socialist thought into his poetry, ideals that resonated with Arab poets. Themes such as social justice, equality, and class struggle, championed by Nazım Hikmet, became prominent in the works of Arab poets. His sensitivity to human rights and freedom also left a lasting mark, inspiring poets who advocated for social change in the Arab world.

Nazım's ideological struggle aligned with the grievances of exploited Arab populations facing Western imperialism, poverty, and loss of freedoms in the late 19th to early 20th century. During World War II, amidst Western imperialism and Zionist ambitions in the Middle East, the need for a unified Arab response emerged. To achieve this unity, "Arab Nationalism" emerged as a unifying political ideology alongside the concept of "el-Baas," encompassing socialism and nationalism. These ideas gained traction, resulting in the formation of numerous Arab political parties with slogans centered around "unity," "freedom," "equality," and "socialism."

Socialism's influence on Arab literature began in the 19th century with poets such as Ahmad Shewqî, Hafiz Ibrahim, Muhammad Mahdi al-Jawahiri, and Maruf al-Rusafî, who viewed socialism as a means to achieve social justice, end class discrimination, and alleviate poverty and unemployment, rather than in its contemporary ideological form. For example, the Iraqi poet Jamil Sidqi al-Zahawi viewed socialism as a utopian expression of an ideal society. In this newly emerging Socialist environment, Nazım Hikmet was seen as a prominent figure who aimed to convey universal messages through his life and art. His poetry received global attention for portraying struggles for independence, peaceful coexistence, and the fight for social justice. Nazım supported these struggles worldwide, transcending religious, racial, and geographic boundaries, considering their victories as victories for his own nation.

Nazım Hikmet's commitment to social issues extended to his own country, where he highlighted the profound poverty faced by the Turkish nation, emphasizing hunger as a fundamental obstacle to development. He viewed poverty and hunger as universal concerns and

fought for nations suffering under exploitative imperialism. Therefore, he frequently emphasized the concepts of "hunger" and "poverty" in his poetry, showcasing their significance. One of his poems, "Açların Gözbebekleri" (Pupils of the Hungry), written in 1922, particularly illustrates the poverty, helplessness, and suffering he observed in Anatolia due to the years of war. Some argue that the sight of hungry and impoverished people on the streets of Georgia also profoundly influenced him during the writing process of this poem. This view indicates that Nazım not only empathized with the people of Anatolia but also acted as a universal humanist poet who shared the suffering of impoverished people worldwide.

Nazım Hikmet had never been a foreign figure to Arab intellectuals. Early on, Arab readers followed Nazım's poems through translations in English and French. His poems were first translated into Arabic from French in 1952 by Lebanese writer Ali Saad. In the same year, Iraqi writer Nazım Tawfeeq translated his play "Kafa Tası (The Skull)" into Arabic and presented it to Arab readers. As socialism gained prominence in the fields of thought and culture in Iraq, Syria, Egypt, and other countries, the concept of socialism in politics led to the appearance of this ideology in literature, including various literary genres, newspapers, and magazines such as "al-Thaqaafah al-Jadeedah" (New Culture) in Baghdad, "al-Aadaab" (Literature) in Lebanon, and "al-Kaatib" (The Writer) in Cairo. The works of Nazım Hikmet and many other national and international socialist thinkers were translated into Arabic and published in these magazines.

The translation of Nazım Hikmet's poems from Turkish to Arabic was primarily undertaken in later years. The first translation of Nazım's "Songs of Exile" was done by Mohammad al-Buhaaree and published in Egypt in 1971. These translations, though imperfect, introduced Nazım's poetry to Arab readers, especially during the 1970s when it resonated with Arab youth opposing colonial regimes. Nazım's poems resonated with the emotions of the youth, providing them with a ray of hope for a brighter future.

Another testament to Nazım Hikmet's substantial and influential impact on contemporary Arab readers and poets is the outpouring of elegies written by numerous Arab poets expressing their grief after his death. For instance, Abdulwahaab al-Bayaatî, known for his pro-communist ideas and his later exile from Iraq, who had met Nazım Hikmet while in the Soviet Union between 1959 and 1964, wrote extensive elegies upon Nazım's death. Additionally, poets like Abdurrahmân el-Ebnûdî, Fuâd Haddâd, Seyyîd Hicâb, and many others expressed their love and sorrow for Nazım through their elegies.

Nazım Hikmet had a profound impact on Palestinian poets, particularly after the 1967 War, when Palestinian literature transformed into a form of resistance against Israeli occupation. This led to the emergence of talented resistance poets like Mahmoud Derweesh, Sameeh al-Qaasim, Fedwa Touqaan, Tawfeeq al-Zayyaad, Mou'een Beseeso, and Sameeh al-Qaasim, who gained recognition not only in the Arab world but also globally. These poets drew inspiration from leading resistance poets worldwide, with Nazım Hikmet standing out as an advocate against imperialist exploitation, known for his determination and heroism. His poetry resonated with Palestinian poets, reflecting their own experiences and issues, including poverty, yearning for homeland, courage, determination, imprisonment, exile, freedom, and rebellion against exploitation. They found qualities in Nazım Hikmet's poetry such as courage, dedication to a cause, yearning for homeland and exile, and the experience of life in prison.

In conclusion, the translation of Nazım Hikmet's works into Arabic played a crucial role in introducing his poetry to Arab readers. Despite some shortcomings in early translations, his poems served as a source of inspiration, particularly for Arab youth seeking change and hope in the face of colonial regimes. Nazım Hikmet's influence on contemporary Arab poets extends beyond his literary contributions. His commitment to social justice, equality, human rights, and socialism made him a figure whose impact transcended borders. His impact extended beyond inspiring Arab poets; he also played a significant role in shaping the sociopolitical landscape of the Arab world by contributing to movements for change, unity, and freedom.

Kaynakça

- Abbâs, İ. (2001). *İtticâhâtu 'ş-şi 'ri 'l- 'Arabî*. Dâru'ş-Şrûk.
- Alp, T. (2004, 2 Haziran). *Nazım Hikmet: işçi sınıfına sevdalı bir komünist ozan*. Marksist. 1 Haziran 2025 tarihinde <https://marksist.net/taxonomy/term/2/286> adresinden edinilmiştir.
- Besiso, M. (1978). *Defâtiru Flistiniyye*. Dâru'l-Farâbî.
- Besiso, M. (2008). *el-A 'malu 'ş-şi 'riye el-kâmile*. Dâru'l- 'Avda.
- Câsim, A. es-Seyyid. (2000). *el-Hakikiyye el-iştirakkiye li Hizbi 'l- Baasi 'l-Arabî el-İştirâkî*. Dâru'l-Hurriyye li'l-Tibâ'a.
- Çiçek, M. (2016). *Şiir aracılığıyla kamuoyuna ideolojik mesaj aktarımı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dervîş, M. (2000). *Dîvân*. Dâru'l-Hurriyye li'l-Tibâ'a.
- Dündar, C. (2006). *Nazım*. İmge Kitabevi.
- ed-Desûkî, Ö. (1973). *fi 'l-Edebi 'l-hadîs*. Dâru'l-Fikr.
- el-Beyâtî, A. (1995). *ed-Dîvân-I*. Dâru'l-Fâris.
- el-Buhârî, M. (2002). *Nazım Hikmet uğniyât el-menfâ*. el-Hey'etu'l-Misriyye.
- el-Fukeykî, A. (1967). *el-İştirakkiye el- 'Arabîyye beyne el-nazariyye ve 't-tatbikiyye*. Dâru'l-Adâb.
- el-Kâsım, S. (1987). *Divânu Semih el-Kâsım*. Dâru'l- 'Avda.
- Erol, K., & Taş, M. R. (2017). 1940-1960 Arası dönemde toplumcu gerçekçi şairlerin sanatsal faaliyet zemininde hak arama mücadelesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 53-79. <https://doi.org/10.20860/ijoses.330589>
- eş-Şâtî, F. (2009). *Mefhûm el-iştirakkiye fi fikri 'l-Baas*. Menşurât et-Tali'a.
- ez-Zehavî, C. S. (1924). *Divânu 'z-Zahâvî*. el-Matbatu'l- 'Asriyye.
- Görgün, H. (2009). Sosyalizm. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 17, ss. 382-388). TDV.
- Heybî, M. (2017, 20 Mart). *Nazım Hikmet ve eseruhu fi 'ş-şi 'ri 'l-Flistinî el-hadîs*. *Diwanalarab*. 16 Mayıs 2025 tarihinde <https://www.diwanalarab.com/ناظم-حکمت-وأثره-في-الشعر-الفلسطيني-الحديث> adresinden edinilmiştir.
- Huteynî, Y. (2021). *Mevsu 'atu 'ş-şiiri 'l-Filistinî*. Tutul li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.

- İzzeddîn, Y. (1968). *el-İştirakkiye ve'l- kavmiyye ve eseruhuma fi'l-edebi'l-hadis*. Ma'hedu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye.
- Kacıroğlu, M. (2016). Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında (1923-1940) toplumcu gerçekçi edebiyat tartışmaları. *ETÜ (Erzurum Teknik Üniversitesi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 27-71.
- Leontiç, M. (2012). Nâzım Hikmet'in hayatı ve şiirleri. *Bal-Tam Türklük Dergisi*, 17, 263-278.
- Marx, K., Engels, F., & Lenin, V. (1990). *Sanat ve edebiyat üzerine- parti örgütü ve parti edebiyatı* (A. Çalışır, Çev.). Ekim Yayınları.
- Mıgdıs Şeker, L., & Bogenç Demirel, Z. E. (2020). Nâzım Hikmet'in edebiyat alanındaki konumuna ve eserlerinin çeviri yoluyla dolaşımına kısıtların olumlu etkileri. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29, 83-116. <https://doi.org/10.37599/ceviri.811068>
- Nureddin, V. (1999). *Bu dünyadan Nazım geçti*. Milliyet Yayınları.
- Ran, N. H. (1987). *Son şiirleri (1959-1963)*. Adam Yayınları.
- Ran, N. H. (2002). *Memleketimden insan manzaraları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ran, N. H. (2002). *Yeni şiirleri (1951-1959)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ran, N. H. (2008). *Bütün şiirleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Rzayev, A. (2012). *Nazım Hikmet: Kerem gibi*. Milli Virtual Kitابخana. 20 Mayıs 2025 tarihinde <https://www.yumpu.com/tr/document/read/48624904/nazm-hikmet-kerem-gibi-nazm-hikmetin-hayat-ve-kitابخana> adresinden edinilmiştir.
- Saad, A. (2024). *Min şî'ri Nâzım Hikmet*. el- Merkezi'l-Arabî li't-Terceme.
- Sâlim, H. (2002, 2 Mayıs). Eyyu eserin terake Nazım Hikmet alâ eş-şî'ri'l-Arabî? *Sauress*. 17 Mayıs 2025 tarihinde <https://www.sauress.com/alhayat/31129716> adresinden edinilmiştir.
- Suçin, M. H. (2021). The influence of Nâzım Hikmet on Arab poetry. İçinde B. Alkan & Ç. G. Erkol (Ed.), *Turkish Literature as World Literature* (ss. 148-168). Bloomsbury Publishing.
- Şahîn, S. (t.y.). *el-A'mâlu'l-kâmile li'ş-şî'r*. Dâru's-Safva.
- Şevkî, A. (1988). *el-A'mâlu'ş-şîriyye el-kâmile –I*. Dâru'l-'Avde.
- Şûşe, F. (2015, Haziran 7). 'İndemâ hâceme Nazım Hikmet el-istibdâd et-Turkî. *al-Ahrâm*. 18 Mayıs 2025 tarihinde <https://gate.ahram.org.eg/daily/NewsPrint/404504.aspx> adresinden edinilmiştir.
- Tagızade, L. (2006). Sosyalist realizm: kökeni, oluşum süreci ve kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 7-24.
- Toprak, Z. (2015). Mayakovski'nin intiharı ve Nazım Hikmet. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 260, 22-31.
- Tunç, G. (2021). Mutlak buna bir çare bulacağım: transhümanizm kavramı ve Nâzım Hikmet'te makineleşme arzusu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (4), 2704-2719. <https://doi.org/10.34083/akaded.1023027>
- Turan, Ö. (2002). *Medeniyetlerin çatıştığı nokta Ortadoğu*. Yeni Şafak Yayınları.

- Yılmaz, N. (2013). Nazım Hikmet ve Mahmûd Derviş'in şiirlerinde ortak temalar. *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 22, 175-195.
- Zeydân, R. (2019). *Tevfik Zeyyâd: el-ğâ'ib el-hâdir- dirâsetun fi 'ş-şekli ve 'l-madmûn*. Matba'atu İbnu'l-Haldûn.
- Zeyyâd, T. (t.y.-a). *es-Sumuru fi 's-sicni*. 16 Mayıs 2025 tarihinde <https://alantologia.com/blogs/15807/> adresinden edinilmiştir.
- Zeyyâd, T. (t.y.-b). *Eşeddu min el-muhâl*. 16 Mayıs 2025 tarihinde <https://poetsgate.com/poem.php?pm=20422> adresinden edinilmiştir.
- Zeyyâd, T. (t.y.-c). *Hunâ bâkûn*. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://poetsgate.com/poem.php?pm=20417> adresinden edinilmiştir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/Contribution Rate Declaration of Researchers: Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir. / The contribution rates of the authors to the study are equal.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0